

Федоров І.С., аспірант ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків

Fedorov I.S., Postgraduate of Training and Research and Production Center of the National Defense University of Ukraine, Kharkiv

**ІНСТИТУЦІЙНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЗБАЛАНСОВАНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**
**INSTITUTIONAL CONDITIONS OF FORMATION OF THE MECHANISM OF
PROVIDING BALANCED REGIONAL DEVELOPMENT**

У науковій статті проаналізовані інституційні умови формування механізму забезпечення збалансованого регіонального розвитку. Визначено базові поняття та окреслено концептуальні засади формування інституційного середовища регіональної структурної політики, під якою розуміється діяльність відповідних органів державної влади на регіональному рівні, що спрямована на досягнення збалансованої та ефективної структури економіки регіонів держави.

Ключові слова: механізм, інституційні умови, регіон, регіональний розвиток, державна та регіональна політика.

The scientific article analyzes the institutional conditions for the formation of a mechanism for ensuring balanced regional development. The basic concepts are defined and the conceptual bases of formation of the institutional environment of regional structural policy are outlined, which means the activity of relevant public authorities at the regional level, aimed at achieving a balanced and efficient structure of the economy of the regions.

Keywords: mechanism, institutional conditions, region, regional development, state and regional policy.

Постановка проблеми. Представники шкіл інституціоналізму вважають, що необхідність державного управління регіональним соціально-економічним розвитком обумовлена недосконалістю ринкового механізму і його нездатністю вирішувати сучасні проблеми розвитку як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні. Однією з головних проблем управління на всіх рівнях в умовах ринкової економіки є створення системи громадського контролю - на муніципальному, регіональному і загальнодержавному рівнях. Створення ефективних регіональних інститутів потрібно для появи нормативно-правової основи економічного планування і функціонування ринкових механізмів, а також для проведення цілеспрямованої соціально-економічної і фінансової політики на

місцях. Проблема інституційного забезпечення формування та реалізації збалансованого регіонального розвитку потребує подальших досліджень, оскільки протягом останнього часу значно змінилися соціально-економічні та політико-правові обставини регіонального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика структурних змін в політиці та економіці завжди була в центрі уваги як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Зокрема, цим питанням присвячені праці Д. Белла, Е. Домара, К. Ерроу, Ф. Кене, Дж. Б. Кларка, В. Леонт'єва, У. Льюїса, А. Маршалла, Д. Норта, В. Парето, Р. Рейча, Д. Рікардо, А. Сміта, Р. Солоу, Р. Стоуна, Й. Шумпетера. Серед вітчизняних учених, які займались дослідженням проблематики структурної трансформації економіки регіонів, впливу структурних чинників на економічний розвиток слід відзначити Я. Б. Базилюка, О. С. Власюка, В. М. Гейця, Я. А. Жаліла, І. В. Крючкової, В. Р. Сіденка, Т.П. Шинкоренко та ін. Підґрунтям до розв'язання проблем інституційного забезпечення розвитку економіки регіонів слугують наукові доробки вітчизняних інституціоналістів: В. М. Гейця, А. А. Гриценка, В. В. Демент'єва, І. Й. Малого, О. Л. Яременка й ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити інституційні умови формування механізму забезпечення збалансованого регіонального розвитку; обґрунтувати напрями оптимізації інституційного забезпечення та механізмів реалізації державної регіональної політики України.

Виклад основного матеріалу. Інституційне середовище належить до одного з чотирьох вимірів стійкого розвитку, в числі яких також представлені економічна система (передбачає стійке економічне зростання), екологічна система (передбачає рівноважне природокористування) і соціальна складова (передбачає соціальний прогрес). При цьому інституційне середовище розглядається як засіб, що забезпечує стійкість розвитку в цілому, регулюючи взаємодію кожної з систем, і будучи основою розвитку всіх інших систем. Значущість інституційних засад регулювання економіки докладно обґрунтовано в класичних роботах Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Мітчелла, Р. Коуза, Ф. Хайєка, Й. Шумпетера, Р. Нельсона. При визначенні сутності інституту Т. Веблен виділяв два види явищ, що впливають на поведінку людей. З одного боку, інститути - це «звичні способи реагування на стимули, які створюють обставини, що змінюються». З іншого, інститути - це «особливі способи існування суспільства, які утворюють особливу систему суспільних відносин» [1]. Перші проявляються в якості певного набору неформальних правил, що включають звичаї, традиції, навички; другі виступають у вигляді формальних складових, в число яких входять система установ (ринки, фірми, банки) і система правових норм (закони, укази, постанови, інструкції тощо). На думку Е. Дюркгейма, [2] «.. .Будь які громадські, в тому числі економічні контракти спираються на прихований, але потужний фундамент, що складається з соціально обумовлених і історично обмежених законів, норм, звичок і стереотипів, які настільки очевидні для учасників

контрактних відносин, що майже ніколи в явному вигляді не відображаються в письмових і усних угодах ..... Представники «нового інституціоналізму (Д.С. Норт, М. Олсон, О. Вільямсон, Р. Нельсен, М. Уїтнер і ін.) вважають інститути «... набором правових норм і неформальних правил, жорстко направлених на економічну поведінку індивіда і організацій». При існуванні дієвих інститутів для суспільства характерна взаємо визначальна поведінка суб'єктів. Наприклад, екологічні неформальні інститути суспільства, що забезпечують гармонізацію інтересів суб'єктів, базуються [3]: а) на оцінці екологічної ситуації суб'єктами, які приймають рішення, що впливають і / або формують формальні інститути природокористування; б) базових принципах еко політичної стратегії; в) співвідношенні глобальних і локальних (регіональних) завдань; г) оцінці ефективності функціонування інфраструктури реалізації еко політики (своечасність інформування, дієвість вжитих заходів, охоплення освітньої системи та ін.); д) виборі об'єкта впливу і суб'єктів, на які спрямована дія еко політики та інструменти її реалізації і т.д. На жаль, наявні в даний час інституційні обмеження не стимулюють в належній мірі продуктивну діяльність, а інституціональна структура, що склалася, багато в чому є причиною неефективного функціонування регіональної економіки. Господарюючі суб'єкти діють, реагуючи на цілий комплекс формальних і неформальних мотивів, в деяких випадках неформальні беруть верх над формальними, причому далеко не завжди це найкращим чином позначається на функціонуванні регіональної системи. Необхідно підкреслити, що соціальна і природна компоненти економіки регіону займають особливе місце в механізмі формування стійкого розвитку та системі регіональних інститутів, і саме тому особливо яскраво витрати недосконалості регіональних інститутів проявляються в області природокористування.

Діючі в суспільстві інститути, в рамках яких приймаються соціо еколого-економічні рішення, зовсім не є об'єктивними і нейтральними «провідниками» громадських переваг. Установи, де формуються ці рішення, складаються з осіб і груп, у яких є свої власні професійні і особистісні підходи, цінності і пріоритети. Слід зазначити, що бездоганно функціонуючих інститутів природокористування в світі не існує. Ефективність дії різних інститутів залежить від цілого ряду чинників. Дослідження даної проблематики вказують на необхідність розвитку саме державних екологічних інститутів регулювання та посилення державного екологічного контролю.

Сучасна ринкова економіка в рамках соціо еколого економічної системи вимагає специфічного державного регулювання. При цьому виникає питання щодо меж участі держави в розвитку ринкової економіки. Необхідно зрозуміти, що державне регулювання не може змінити сили ринку, а може послабити або посилити дію ринкових сил за допомогою інституційно-правової системи. Інституційні елементи соціо еколого економічного регулювання припускають вдосконалення державної системи управління за наступними напрямками: вдосконалення макро- і мікроекономічних показників з урахуванням

екологічного чинника; визначення прав власності на ресурси; формування політики ресурсозбереження, спрямованої на застосування інструментів економічного впливу на екологізацію виробництва; стимулювання розвитку ринку екологічних послуг.

Інституційне середовище має подвійний взаємозв'язок з соціо еколого економічним розвитком регіону. З одного боку особливості регіону формують певну систему інститутів, її специфіку, в той же час розвиток інституційного середовища визначає розвиток самого регіону, можливості його економічного зростання та підвищення якісних параметрів населення. Регіональні відмінності формування інституційного середовища засновані на декількох положеннях:

- регіон є учасником багатьох соціально-економічних відносин і на систему його інститутів впливають тенденції розвитку кожної з регіональної сукупності зв'язків;

- в регіоні об'єктивно складаються умови, пов'язані з функціонуванням певних господарюючих суб'єктів.

- кожен регіон має соціальні особливості населення, що живе на його території і це становить основу формування неформальних інститутів [4].

Специфіку регіональної економіки багато в чому обумовлює як більшість внутрішніх особливостей її виробничого процесу, навколишнього середовища і життя суспільства, так і характер контактів виробників продукції або послуг один з одним і з зовнішнім середовищем.

Розглянемо завдання досягнення стійкості регіональної економічної системи з точки зору її інституційної підтримки (економічні завдання, збільшення доходів, комерційна ефективність господарської діяльності і т.д.) Вони динамічні і вимагають впровадження таких формальних інститутів, за допомогою яких можна було б впливати на неформальні. Екологічні завдання припускають забезпечення безпеки, збереження якості навколишнього середовища, якості життя, екологічної рівноваги. До кола соціальних завдань входять: поліпшення демографічної обстановки, виховання загальнолюдських цінностей, збереження здоров'я і т.д.

Екологічні та соціальні складові системи досить консервативні і менш схильні до змін, тому впливають на формальні інститути за допомогою неформальних. В даному контексті цікаво дослідження Л. Колберга [5], що пояснює логіку людської поведінки.

За Колбергом, існують три чітко окреслених рівня етичного мислення, що включають, в свою чергу, такі стадії:

Перед конвенційний рівень:

Стадія 1: стадія «нагороди і покарання». Людина робить правильні вчинки для того, щоб уникнути покарання.

Стадія 2: стадія індивідуалізму і взаємовигоди. Для досягнення своїх інтересів люди вступають в «угоди».

Конвенційний рівень:

Стадія 3: стадія суспільного конформізму. Людина веде себе таким чином, як від нього очікують близькі люди або суспільство загалом.

Стадія 4: стадія закону і правопорядку, або стадія соціальної системи. На цій стадії кожна людина вважає своїм обов'язком дотримуватися цілісності системи. Відповідно, мораль в такій ситуації обмежується законами і правилами в суспільстві.

Пост конвенційний рівень:

Стадія 5: стадія суспільного договору. На цій стадії кожна людина усвідомлює, що права і зобов'язання базуються на раціональному розрахунку загальної корисності, а саме на принципі «найбільшого добра для найбільшої кількості людей».

Стадія 6: стадія універсальних принципів. На цій стадії громадянин вірить в такі універсальні моральні принципи, як справедливість, рівність і гідність кожної людини, а також відчуває власну відповідальність перед суспільством.

Розглядаючи положення Л. Колберга стосовно до теми нашого дослідження, можна сказати, що якщо в суспільстві недостатньо розвинені неформальні інститути стійкого розвитку, не склалися традиції і норми поведінки, що відповідають принципам збалансованого еколого-економічного розвитку, необхідне посилення державного регулювання екологічної сфери, тобто формування формальних інститутів, закріплених нормами права, причому з боку держави має бути забезпечення виконання даних норм. На даному етапі доцільно використовувати різні методи покарання за правопорушення (методи «батога»). Поступово можлива поява підприємців, мислячих в нових умовах, які усвідомлюють можливість подвійного виграшу від екологічно безпечної діяльності. У такому випадку люди переходять до другої стадії перед конвенційного рівня - «стадія індивідуалізму і взаємовигоди», - і державі доцільно використовувати стимулюючі методи (методи «пряника»). Кінцевою метою в цьому напрямку повинна стати четверта стадія - «стадія закону і правопорядку», коли законодавство буде чинним і дотримуваним на основі внутрішньої зацікавленості громадян. На даному етапі зростає роль неформальних інститутів, які повинні підтримувати і зміцнювати формальні норми. Таким чином, зміцнення ролі урядових структур не повинно бути єдиним вектором формування нової інституційної бази. Для досягнення третьої і четвертої стадії етичного мислення - «стадія суспільного конформізму» і «стадія закону і правопорядку» - необхідно посилення ролі громадськості, кінцевою метою чого повинні стати «стадія суспільного договору» і «стадія універсальних принципів». По мірі зростання ролі громадськості та посилення таких структур роль уряду повинна знижуватися. Розглядаючи пост конвенційний рівень, слід звернути увагу на переважно вплив неформальних інститутів, які визначають в кінцевому рахунку напрямок політики в країні і регіоні, і таким чином окреслюють формальні рамки поведінки.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що подолання наявних структурних диспропорцій можливе лише за умови підвищення ролі регіонів у їх

соціально-економічному розвитку для проведення ефективних структурних змін і пошуку нових підходів до здійснення процесів регіональних структурних трансформацій. Регіональні органи влади мають бути головними стратегами при виборі структурної політики регіону, їм має належати вирішальне слово при виборі конкретних економічних програм розвитку. Лише за таких умов можна досягнути структурної збалансованості економіки українських регіонів.

Список використаних джерел:

1. Васильєв О. В., Фісун К. А. Менеджмент регіонального розвитку : монографія. Харків : ХНАМГ, 2010. 375 с.
2. Е. Дюркгейм. Метод соціології. Журнал «Економіка регіону». 2007. № 20. С. 13- 17.
3. Трофимова В. В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку / В. В. Трофимова // Інвестиції: практика та досвід, 2010. №8. С. 33- 37.
4. Трегобчук В. М. Концепція сталого розвитку для України Концепція сталого розвитку для України. Вісник Національної академії наук України. 2002. № 2. С. 31-40.
5. Kuklinski A. Globality versus locality. Warsaw, 1990.

References:

1. Vasiliev O. V. and Fisun K. A. (2010), Menedzhment regional'nogo rozvitku [Management of regional development], KNAMG, Kharkiv, Ukraine.
2. Diurkheim E. Method of sociology. Magazine "Economy of the region" [Metod sotsiologhii. Zhurnal «Эkonomika rehionu».], 2007. (No. 20). - p. 13-17.
3. Trofymova V. V. The concept of sustainable development as a basis for post-industrial development models [Teoretycheskye aspekty ustoichyvoho razvytyia rehyona y kryteryu eho otsenky], 2010. (No. 8). - p. 33-37.
4. Tregobchuk V. M. (2002), "The concept of sustainable development for Ukraine", Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine, vol. 2, pp. 31-40.
5. Kuklinski A. Globality versus locality. Warsaw, 1990.